

A *Saga pedo* (Pallas) újabb lelőhelye a Mátrában

HARMOS KRISZTIÁN - SRAMKÓ GÁBOR

ABSTRACT: (New occurrence of *Saga pedo* (Pallas) in Mátra Mountaines.) The paper gives a description of the occurrence of *Saga pedo* (Pallas, 1771) in the western edge of the Mátra Mountains, on the hill of "Görbe-bérc" near Pásztó (a town to the north-east of Budapest). The authors have observed two specimens in a xerothermic rock-steppe on andesite subsoil. The habitat is the plant-community *Potentillo-Festucetum pseudalmaticae* Májovsky 1955 on a clearing of *Ceraso mahaleb-Quercetum pubescentis* Jakucs Fekete 1957. It consists of a mosaic of open rock surfaces, grass-covered slopes and shrubby forest edges. The finding place is at the altitude of approximately 650 meters, in southern exposition.

Bevezetés

A Magyarországon posztglaciális reliktum fűrészlábú szöcske [*Saga pedo* (Pallas, 1771)] újabb előfordulására bukkantunk a Mátrában, közelebbről a Nyugati-Mátrában. A Pásztó feletti bérc-sor (Hét vezér koporsója) legészakibb tagján, a Nyikomról lefutó Görbe-bércen két különböző alkalommal találtuk a faj egy-egy példányát. Az egyedekről bizonyító fénykép-felvételek készültek. Az alábbiakban a faj korábbi mátrai és cserhádi előfordulásait tekintjük át, majd az előfordulás körülményeit írjuk le, jellemezzük az élőhelyet, és végül a területet veszélyeztető tényezőkről ejtünk néhány szót.

Korábbi adatok a hegységből

A faj első mátrai adata Nagy Barnabás nevéhez fűződik, aki 1953-ból, a Kékestől keletre fekvő Sas-kő (Markaz) kb. 880 m magasan fekvő kis erdőtisztásáról jelzi (NAGY 1960). 1987-ben a Mátrakeresztes feletti Óvár erdőtisztásán, 530 m tszf-i magasságban találta Oláh Mihály egy példányát sziklagyepben (OLÁH 1987). A gyöngyösi Sár-hegy faunisztikai vizsgálata során K. Földessy Marianna és Varga András fedezték fel új lelőhelyét a Vison-tai-hegy és a Csepje-tető közötti nyeregben, 400 m tszf-i magasságban (K. FÖLDESSY - VARGA 1988). Az utóbbi helyen megtalált két példány felhagyott szőlőkultúra helyén kialakult, sztyeprétekkal érintkező siskanádtippanos-foltban tartózkodott. Bauer Norbert, Kenyeres Zoltán és Rácz István összefoglaló munkájukban a fentiekén kívül a parádi Marhát-ról, 606 m tszf-i magasságból jelzik a fajt (BAUER - KENYERES - RÁCZ in press.). Az új mátrai lelőhelyhez közel esik a Zagyva-völgy jobb oldalán emelkedő Keleti-Cserhátban, a Tepkén és a Macska-hegyen (BAUER - KENYERES - RÁCZ in press.) ismert két lelőhelye 450-500 m, illetve 570 m tszf-i magasságban.

Megfigyeléseink szerint a hegységben több olyan terület található, mely - a rendelkezésünkre álló ismeretek alapján - a *Saga pedo* potenciális élőhelye lehet. A fentiek azonban azt mutatják, hogy a faj kifejezetten ritka a Mátrában, jelenleg összesen öt lelőhely ismert. Ennek okát talán - a szöcske rejtett életmódja mellett - a hegység viszonylagos alulkutatottságában is kereshetjük.

Az előfordulás körülményei

A *Saga pedo* egy-egy példányát a Mátra hegység nyugati részén, a Nyikom (762 m) hegyről nyugati irányban lefutó Görbe-bérc (Pásztó) gerincének közelében, kb. 650 méter tszf-i magasságban figyeltük meg. Az első példányra 1999. július 25-én, délnyugati (210°) kitettségű kis tisztáson akadunk. A szöcske egyikünk lába elől ugrott fel egy kb. 30 cm magasságú szirti gyöngyvessző (*Spiraea media* L.) cserjéről, és egy nyílt sziklagyep-folton landolt, ahol mozdulatlanul várakozott. Néhány perc után - miközben igyekeztünk nem zavarani az állatot - egy kb. 40 cm magas mezei szil (*Ulmus minor* Mill.) fácskára mászott fel, ahol újra mozdulatlaná dermedt. Amikor - fotózás céljából - közel hajoltunk hozzá, védekező pózt vett fel: miközben testét a növénytől kissé eltartotta, felénk eső lábait kinyújtva és eltartva testétől szembefordult velünk, így jól látszottak fogazott lábai. Ezt a pózt a zavarás megszűnése után még pár perccig megtartotta.

A második példányt 1999. augusztus 4-én, a Görbe-bérc előzótól alig néhány száz méterre lévő, azonos magasságú, délnyugati (220°) kitettségű, nagyobb kiterjedésű tisztásán figyeltük meg. Egyikünk éppen alacsonyra visszarágott kökény (*Prunus spinosa* L.) bokrok közt, lassan haladt át, mikor a felkarjáról hátára mászó fűrészlábú szöcskére figyelt fel. Az onnan a földre ugrott állat sziklagyep-folton keresztül menekült, majd egy közönséges orbáncfűre (*Hypericum perforatum* L.) kapaszkodott fel. Ha közelebb hajoltunk hozzá, ez a példány is a fentihez hasonlóan fenyegetően szembefordult velünk, miközben felénk eső lábait eltartotta testétől. Figyelemre méltó, hogy a példány - ahelyett, hogy a kökénybokrok védelmébe menekült volna - a gyepből kiemelkedő orbáncfűre mászott fel, ahol jóval kitettebb, bár mimikrije révén jól álcázott helyet választott.

Az élőhelyek és környékük jellemzése

A két megtalált egyed élőhely-választása nagyon hasonlított egymásra, ezért az alábbiakban az élőhelyeket együttesen jellemezzük. A növényfajok megnevezésében SIMON (2000), míg a növénytársulásokéban BORHIDI - SÁNTA (1999) munkáit vettük alapul.

A Görbe-bérc délies kitettségű oldalán xerotherm, erdőssztyep vegetáció található, mely kialakulásában edafikus okok játszanak közre. Ezt a vegetációt a mozaikosság jellemzi; az itt előforduló edafikus társulások - a környezeti tényezők eloszlásának heterogenitásából adódóan - sajátos mintázatú társulás-komplexet alkotnak. A területen sziklás felszíneken mészkerülő nyílt asszociáció, gyöngyperjés szilikátsziklagyep (*Asplenio septentrionali-Melicetum ciliatae* /Soó 1940/ Máthé - M. Kovács 1964) jelenik meg. A vastagabb talajokon mészkerülő lejtőssztyeprét (*Potentillo-Festucetum pseudodalmaticae* Májovsky 1955) és sajmeggyes bokorerdő (*Ceraso mahaleb-Quercetum pubescentis* Jakucs et Fekete 1957) társulás-komplexe kap lábra. Különböző méretű foltokban melegkedvelő tölgyesek (*Corno-Quercetum pubescentis* Jakucs et Zólyomi ex Máthé et Kovács 1962) zártabb, dús cserje-szintű állományai jelennek meg. A gerinc közelében jelentős kiterjedésű északi gyöngyvesszős cserjés (*Waldsteinio-Spiraeetum mediae* Zólyomi 1936) él, de a *Spiraea media* gyenge növekedésű egyedei elszórtan megjelennek a környező gyepekben is. Összességében a *Saga pedo* görbébérci tágabb élőhelyeként a sajmeggyes bokorerdő tisztásain megjelenő mészkerülő lejtőssztyeprétet, és az azon található nyílt sziklagyep foltokat jelölhetjük meg.

Jellemző a megtalálási helyekre az *Ulmus minor*, *Prunus spinosa*, *Ligustrum vulgare* L. és *Rosa* fajok alacsony (kb. 0,3 - 0,6 m) egyedeinek, kisebb csoportjainak jelenléte a sziklagyep-

pek környékén és a sztyepréteken. Magas termetű kétszikű fajok (pl.: *Peucedanum cervaria* (L.) Lap., *Centaurea* spp., *Dictamnus albus* L., stb.) szórványos egyedei tovább növelik a vegetáció fiziognómiájának változatosságát. Mindkét megtalált szöcske sztyepréten tartózkodott, az első alacsony cserjékkel ritkán, a másik sűrűbben benőtt részen. Feltűnő volt, hogy mindkét példány a sztyeprét sziklagyepvel közvetlenül érintkező részén volt jelen.

A fűrészlábú szöcske termofil faj, mely nappal rejtőzködik, és keveset mozog (KISBENEDEK 1997). Lehetséges, hogy a Mátra magasabb fekvésű részein azokat a rejtőzködés szempontjából is kedvező helyeket választja, amelyek közelében a nyílt sziklafel-színek könnyen felmelegedő és éjjel lassú hőleadó tulajdonsága is érvényesül. Ezt a feltevést erősítheti OLÁH (1987) megfigyelése is, aki az említett óvári példányt sziklagyepben találta. A fenti "erdőssztyep típusú" tisztások nagyon jól kielégíthetik thamnobiont életmód-ját (RÁCZ 1998), hiszen fa- és cserjefajok kisméretű példányai és magaskórós habitusú lágyszárúak szórványosan előforduló csoportjai, illetve egyedei jellemzik.

Érdeemes megemlíteni, hogy a Görbe-bérc közeli, de nem sajmeggyes bokorerdő tisztásán lévő, nagy kiterjedésű sziklagyep - lejtőssztyeprét komplexében nem találtuk meg a fajt. (Talán az erdőtisztások speciális mezoklimájuk folytán alkalmasak a faj élőhelyeként.)

BAUER - KENYERES - RÁCZ (in press.) a *Saga pedo* Kárpát-medencei élőhelyeit jellemezve főként karbonátos kőzeteken kialakuló növénytársulásokat neveznek meg. A fentiekben részletezett előfordulás alapján vulkanikus kőzeteken a következő vegetáció-komplexszel egészíthető ki a faj potenciális élőhelyeinek sora: gyöngyperjés szilikát sziklagyep (*Asplenio septentrionali-Melicetum ciliatae*) – mészkerülő lejtőssztyeprét (*Potentillo-Festucetum pseudomalaticae*) – sajmeggyes bokorerdő (*Ceraso mahaleb-Quercetum pubescentis*).

Ennek a posztglaciális reliktum, zavarásra igen érzékeny fajnak fennmaradásában bizonyára nagy szerepe van a terület érintetlenségének, viszonylagos zavaratlanságának. A Pász-tó fölötti bércek sorából - melyekről tudjuk, hogy erdek le lettek irtva - kiemelkedik növényzetének természetközeli vonásaival a Görbe-bérc. Egy korábbi vegetációtörténeti periódusban, vagy az antropogén tájtalakítás előtt, a Zagyva-völgyének környezetét borító erdőssztyep vegetációban esetleg elterjedtebb *Saga pedo* itteni fennmaradását napjainkig - a kedvező klimatikus, illetve edafikus viszonyok mellett - a terület viszonylagos érintetlensége is lehetővé tette.

A lelőhely veszélyeztetettsége

A fűrészlábú szöcske hazánkban kis egyedszámú, izolált populációkkal reprezentált, ezért aktuálisan veszélyeztetett, vörös könyves faj (VARGA - KASZAB - PAPP 1990), görbe-bérci lelőhelye nem áll természetvédelmi oltalom alatt. A közeli Hidegkút melletti Kopasz-tető a sárkányrepülősök, paplanernyősök és kirándulók kedvelt célpontja, illetve előbbiek felszállóhelye. Sajnos a huzamosabban itt tartózkodók egyes tevékenységeikkel károsítják a környék élővilágát. Az egyik szóban forgó tisztáson például két tűzrakó-helyet is találtunk.

A másik veszélyeztető tényező az erősen túltartott vadállomány. Főként a vaddisznó okoz túrásával degradációt a gyepekben, de a tájidegen muflon jelentős egyedszámú állománya is erősen károsítja az élőhelyeket. Potenciális veszélyt jelent szőrök létesítése a területen. Bármilyen erdőgazdasági beavatkozás szintén a faj eltűnését okozhatja.

A görbe-bérci és ahhoz hasonló, gazdasági szempontból jelentéktelen, viszont rendkívül értékes élővilágot fenntartó élőhelyeket - melyek egyébként is részben véderdőként vannak nyilvánartva - célszerű lenne mindenféle gazdasági megfontolás fölé helyezni. A Görbe-

bérc igen értékes területei esetében ez - lehetőség szerint - védett státusz megadását jelentené. Az ilyen területek megőrzésével a vulkanikus hegységek biológiai sokféleségének egyik fő letéteményesét menthetnénk meg.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetünket fejezzük ki Ráczi István egyetemi docensnek (Debreceni Egyetem) a munka szakmai ellenőrzéséért, hasznos tanácsaiért és az irodalmazásban nyújtott szíves segítségéért. Szintén köszönjük Lovas Rezsőnének az angol nyelvű összefoglaló ellenőrzésével nyújtott segítségét.

Irodalom

- BAUER N. - KENYERES Z. – RÁCZI I. (in press.): A Saga pedo Pallas a Kárpát-medencében. Áttekintés, új adatokkal. – Limes Természetvédelmi Különszám
- BORHIDI A. - SÁNTA A. (EDS., 1999): Vörös könyv Magyarország növénytársulásairól I. - II. - Természetbúvár Alapítvány kiadó, Budapest, 382 + 404. pp.
- K. FÖLDESSY M. - VARGA A. (1988): A Saga pedo (Pallas) előfordulása a Sár-hegyen. - Folia Historico-naturalia Musei Matrensis Supplementum 2.: 7-8.
- KISBENEDEK T. (1997): Egyenesszárnyúak - Orthoptera. - In: Forró L. (ed.): Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Rendszer V. Rákok, szitakötők és egyenesszárnyúak. - Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest, pp.: 55-81.
- NAGY B. (1960): A Saga pedo Pall. /Orthop.: Tettigonoidea/ magyarországi előfordulásának vertikális határai. - Folia Entomologica Hungarica 13: 251-252.
- OLÁH M. (1987): A fűrészlábú szöcske /Saga pedo (Pallas)/ újabb előfordulása a Mátra-hegységben. - Folia Historico-naturalia Musei Matrensis 12.:43-45.
- RÁCZI I. A. (1998): Biogeographical survey of the Orthoptera Fauna in Central Part of the Carpathian Basin (Hungary): Fauna types and community types. - Articulata 13(1): 53-69.
- SIMON T. (2000): A magyarországi edényes flóra határozója. Harasztok, virágos növények. – Tankönyvkiadó, Budapest, 976 pp.
- VARGA Z. - KASZAB Z. - PAPP J. (1990): Rovarak – Insecta. - In: Rakonczay Z. (ed.): Vörös Könyv. – Akadémiai Kiadó, Budapest, pp.: 178-261.

HARMOS Krisztián
H-3042 PALOTÁS,
Lehel út 18.

SRAMKÓ Gábor
H-3070 BÁTONYTERENYE,
Iskola út 13. IV./2.